

A szankcionálás szerepe a gondatlan bűncselekmények megelőzésében

I.

A társadalmi-gazdasági viszonyokban bekövetkezett változások, s különösen az utóbbi 20—30 évben felgyorsult átalakulás szükségszerűvé tette minden gazdaságilag magasán vagy közepesen fejlett államnak, hogy e fejlődés negatív velejáróival, kedvezőtlen következményeivel a jelentőségéhez mérten foglalkozzék. Ennek egyik — a társadalmat, s a közvéleményt érzékenyen érintő — része a gondatlan bűnözés. Az elmúlt negyedszázad során Európa csaknem minden országában heves viták zajlottak le a gondatlan bűncselekmények megítéléséről. S, hogy a nézetek mindmáig nem kristályosodtak ki, annak — egyebek mellett — egyik jele e tanulmány, a benne felvázolt problémák és elképzelések.

1. A gondatlan bűncselekmények száma — a mindenkori kodifikációs fellegős függvényében is — változó. Elsősorban az utóbbi évek dekriminációs intézkedéseinek eredményeként az 1972. évi 7420-ról 1981-ben 5237-re csökkent. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy míg korábban az össz-bűnözés 6—7⁰/₀-át alkották a gondatlan cselekmények, addig ez az arány ma 3,9⁰/₀. Mindez azt sugallhatná, hogy a deviancia e formájával nem érdemes foglalkozni. Bizonyos tények ennek ellentmondanak. Nem nagyható figyelmen kívül, hogy a gondatlan bűncselekmények túlnyomó többsége (76⁰/₀-a) a közlekedési balesetokozás. (Ez természetesen azt is jelenti, hogy a közlekedési balesetek csökkenésének mértéke befolyásolja a gondatlan bűnözés alakulását. Ezen belül is a halálos és a súlyos kimenetű közúti közlekedési balesetek alakulása a legdöntőbb tényező.)

A gondatlan vétségeknek együttesen 91⁰/₀-át teszik ki az előbbi, valamint a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés esetei. Az is lényeges szempont, hogy a bűnözéssel közvetlenül okozott kárösszeg (1981-ben 330,3 millió forint) csaknem egynegyede (1981-ben 80,7 millió forint) a gondatlan bűncselekmények következménye.

Mindebből egyenesen következik, hogy a gondatlan bűncselekmények össz-bűnözésbeni számszerű részesedésénél nagyobb szerepet játszanak a társadalomban. Mind a potenciális tettesek és sértettek széles körére, mind a potenciálisan előidézhető kár nagyságára tekintettel sokoldalú — így kriminológiai és büntetőjogi — elemzése indokolt.

A gondatlan bűnözéssel foglalkozó kutatások igyekeztek a többi társadalmi tudomány (így a szociológia, a pszichológia, a pedagógia) felismeréseit is hasznosítani. Természetesen eltérő mértékben és jelleggel aszerint, hogy a gondatlan bűnelkövetés mely területe került a'aposabb elemzésre. A

Az ezt az oldalt követő összes tartalmat Irk Ferenc töltötte fel 2021. október 22-én. A felhasználó a letöltött fájlt továbbfejlesztését kérte.

közlekedési cselekményeken túlmenően — elsősorban az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézetben — a deviancia olyan jelentősebb területei kerültek kutatásra, mint a munkahelyi balesetek, az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények (ez utóbbiak egy része egyben háztartási baleset is), továbbá a társadalmi tulajdon gondatlan rongálása (ezek egy része egyúttal közlekedési baleset is), valamint a hanyag kezelése.

2. Mielőtt a címben foglalt megelőzési területre vonatkozó szempontok összegezésre kerülnének, röviden szükségesnek látszik összefoglalni a legfőbb *okszági megállapításokat*.¹ Ezek alapvetően két kérdéscsoport köré tömöríthetők:

— az egyén és közvetlen környezete, valamint

— a társadalom és az egyén determinációs folyamatai, kapcsolatrendszerei.

Az *egyén* és környezete vonatkozásában legrégebbesebb, hogy a helytelen döntést mindenkor megelőzi az aktuális környezettel szembeni inadekvát beállítódás. Ezen belül fontos szempontként kerül a felszínre a veszélytudat hiánya, a teljesítményre és a biztonságra törekvés rossz aránya, a koncentráció-hiány. Legközvetlenebbül ezek determinálják magát a hibás döntést. Amennyiben a környezet körülményei ezt elősegítik, az egyén szempontjából gyakran véletlen jelenségek függvényében a hibás döntés egyik esetben káros eredmény nélküli és ezért megtorlatlan marad, a másik esetben káros eredménnyel járó és emiatt különféle hátrányos következményeket maga után vonó cselekedetté minősül.

A *mikrokörnyezeti* feltételek sorában — amelyek e felfogásban determinálják a helyes vagy hibás döntést — különleges hangsúlyt kap a kulturális környezet. Az otthonról hozott, a tanult érték- és normarendszer nagyban determinálja az egyén társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyét, szerepvállalását. Az iskolai végzettség, a szakképzettség (illetve esetünkben inkább a képzetlenség, valamint a képzettségtől idegen munkavégzés) kihat az embernek a társadalmi rétegződésben elfoglalt helyére. Ezzel együtt szükségleteire és lehetőségeire, valamint az e köztük húzódó feszültség feldolgozásának tartalmára és formájára. Nem különben az általános (az osztársadalmi szinten előnyben részesített) és rétegspecifikus érték- és normarendszerének, az utóbbi körben az általános és speciális (foglalkozás-függő) normarendszerének összhangjára, illetőleg ellentmondásaira. Az általánosan preferált normákhoz való kedvezőtlen viszony a gondatlan bűnözés körében különösen az alkohol kedvezőtlen hatásának és esetleges következményeinek figyelmen kívül hagyásában; a foglalkozási szabályok rutinszerű megszegésében; a hamis értékrend az inadekvát rizikóvállalásban; a norma- és értékrend együttesen a tettért való felelősség vállalásának elmaradásában érzékelhető a leginkább.

A *makrokörnyezeti* tényezők két részre oszthatók: a spontán érvényesülő társadalmi és az intézményesült tényezőkre. Az elsőként említettek sorában hangsúlyozni kell, hogy a múltból örökölt és a jelenben is élő hagyomány, történetisége következtében mélyen rögzült. Emiatt kihat a kultúrára, az életmódra, a norma- és értékrendre. Pozitív és negatív irányban egyaránt.

Az előbb említettektől aligha függetleníthető a társadalmi jelenünkre jellemző intézményesített tényezők szerepe, amelyek az alapvetően kedvező tendenciák mellett nemkívánatos vonásokkal is rendelkeznek. Szerepük a munkavégzéssel összefüggő bűncselekményekben döntő.

Hangsúlyozni szükséges ezúttal is, hogy a gondatlan bűnözés — minden specialitása ellenére is — szerves része a devianciának, s jelenlegi kodifikáltságából eredően az össz-bűnözésnek is. És mert az össz-bűnözés okai társadalmi-gazdasági fejlődésünk jelenlegi szakaszára vonatkozóan lényegében tisztázottak, a hazai nézetek többé-kevésbé egységesek,² a devianciakutatás pedig remélhetően e területre is vonatkoztatható új megállapításokat fog produkálni, a megelőzés e különleges színterén is szükséges cselekedeteket az eredményeket tekintetbe venni.

II.

3. Lényegesnek látszik a gondatlan bűnözés kutatása során nyert tapasztalatokat — most már kifejezetten a megelőzésre orientáltan — néhány pontban összegezni. A legfőbb gondolatok a következők:

— Bizonyos, hogy instrumentális módszerekkel, technikai eszközökkel sokkal könnyebb és biztosabb az emberi hibázás lehetőségeinek kiküszöbölése, mint a környezethez mindenkor alkalmazkodó embertípus „kialakítása”. (Ha ilyen egyáltalán elképzelhető.) Ha tehát össztársadalmi szinten és hosszú távon vizsgáljuk a megelőzésbe fektetett erőket: ahol ilyenre mód van, az objektív biztonságra áldozott és kedvező hatásaiban nyomosan jelentkező erőfeszítés inkább kifizetődő, mint a csak nehezen kibonakoztatható tudatformálásra fordított energia. Más kérdés, hogy ennek zökéletes érvényre juttatása nem lehetséges. Az optimális egyensúlyi helyzet megtalálását azonban mindenkor célszerű megkísérelni. Az anyagi javak adottak, s ezeknek csak egy része szolgálhatja a biztonságot. A másik részét a termelés céljainak valóra váltására kell fordítani.

Nem a (ritkán bekövetkező) bűncselekmény ellen kell folytatni a harcot, hanem az ellen a tipikus magatartási, viselkedési forma, beállítódás ellen, amely a helytelen döntést általában és gyakran kiváltja, s ami olykor a társadalom számára is súlyos veszteséget okoz.

— Maximális biztonság soha nem érhető el. A technika soha nem fog olyan magas szintre eljutni, hogy az ember összes tévedése, hibázása kizárható legyen. Az azonban ennek ellenére megállapítható: a veszély tudata és a biztonság kívánata össztársadalmi szinten és egyelőre a szükségesebnél lényegesebb kisebb fontosságú.

— Végezetül nem felejtethők el az oksági kérdések során feltárt azon összefüggések sem, amelyek szerint a gondatlan bűnözés egésze szoros egységet képez a társadalom múltjával és jelenével. Kétségtelen, hogy a valóban célirányos bűnmegelőző intézkedések sem hatástalanok. Tudomásul kell azonban venni, hogy a bűnözés alakulásában ennél döntőbb szerepet játszik a tőle látszólag teljesen független technikai fejlődés tempója és iránya.

4. A továbbiakban röviden szólni kell arról a helyesnek vélt megelőzési rendszerről, amelybe — egyik elemként — a szankcionálás intézményrendszere beilleszthető.

Kiindulási alapul azt a tényt választjuk, hogy a bűnözés — és ennek következtében a bűncselekmények túlnyomó többsége is — társadalmilag determinált. Ebből következik, hogy a megelőzés legfőbb alapjainak kimunkálásakor is erről az általános szintről kell elindulnunk. Célszerűnek látszik ugyanakkor már ehelyütt deklarálni: a társadalomra veszélyes je-

lenségek körében alapvetően kedvező változás, lényegi átalakulás a makrokörnyezetben érvényre jutó pozitív tendenciáktól várható. Ehhez képes a mikrokörnyezetre, de különösen az egyénre közvetlenül irányuló megelőzési fáradozások másodlagos, kiegészítő jellegűek.

A társadalom egészének szabályozó mechanizmusa egy hierarchikus, egymásra kölcsönösen is hatást gyakorló bázisra támaszkodik:

- a társadalom irányítását végző, uralkodó politikai irányvonalra;
- a domináns politikai főirányt kiszolgáló intézményrendszerre.

Végső fokon e kettő határozza meg az adott társadalom alapvető klímáját: azokat a feltételeket és ezek változásait, amelyek már minden egyén különböző viszonyaira is kihatnak, sőt az egyes ember cselekvését sokoldalúan meghatározzák.

De az uralkodó *politika* és annak *intézményrendszere* alapozza meg követendő, minden egyén számára útmutatóul szolgáló alapvető normákat (ez főként politikai síkon valósul meg), valamint ezek gyakorlati érvényesítésének módját (ez főként intézményei igénybevételével realizálódik). Ezek alapozzák meg a megelőzés objektív feltételeit.

Az intézményrendszer természetesen nemcsak *közvetetten* hat, hanem a személyhez szóló tudatformáláson keresztül *közvetlenül* is. Ilyenek — té makörünk szempontjából — az önkéntes normakövetés elősegítését célzó munkák (oktatás, propaganda), valamint a normakövetés kikényszerítőre szolgáló speciális lehetőségek (büntetés, jutalmazás).

5. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a megelőzés vonatkozhat a legkevésbé egységes kategóriaként a gondatlan bűnözői valóság jellegzetességei szerint legkevésbé három csoportra és jelenségkörre tagolni:

— A baleset-jellegű cselekmények, amelyek tovább osztályközlekedési, az üzemi és a háztartási balesetek körére.

— A társadalmi tulajdon ellen irányuló, nem baleseti jellegű nyek.

— A magánélet szférájában bekövetkező, nem baleseti jellegű golan bűncselekmények.

Ez az elkülönülés egyben azt is jelenti, hogy a vertikálisan egyes megelőzési rendszer horizontálisan (a gondatlanság specialitásaira tekintettel) tovább finomítható.

III.

6. Napjaink gondatlansággal foglalkozó büntetőjogászai körében központi kérdés: *hogyan büntessünk-e, és ha igen, milyen körben és hogyan?* A múltbeli büntetőjogi tapasztalatok ismerete segít abban, hogy jelenünk dilemmáit jobban megértsük. A gondatlanság büntetőjogának „történelme” röviden a következőkben foglalható össze:

— A társadalom, de főként a közösséget kifelé reprezentáló hatalmi (erőszak) szervezet fejlettsége jól tükröződik vissza abban, hogy mikor, mely cselekményi kört tekintettek — a gondatlanság körén belül is büntetendőnek. Látható a társadalmi (illetve a hatalmi) igény és a társa-

dalmi-emberi törvényszerűségek körének terjedelme, a kettő kapcsolata a deviáns cselekmények határainak megvonásánál. A pónalizálásban a gyakori vagy az elszaporodóban levő kedvezőtlen jelenségekre vonatkozó társadalmi-uralkalmi érzékenység fejeződik ki.

— A társadalmi-uralkalmi felfogás változása azonban nem egyenletes és nem egyirányú folyamat. Erőteljes hullámvázis figyelhető meg mind az elvárható gondosság körén belül, mind a cselekmény és az eredmény közötti kapcsolatra vonatkozóan. Éppen ezért — ugyancsak gyakorlatilag mindenféle tendencia érvényesülése nélkül — koronként igen változatos képet mutat a jogilag szankcionált gondatlanság tartalma és terjedelme. Ezzel összefüggésben változó a jogsértőre (tehát a konkrét jogalkotás alapján bűnösnek nyilvánított személyre) kiszabandó büntetés neme és mértéke.

— A múlt jogforrásainak elemzéséből kitűnik, hogy a gondatlanság mai felfogásának gyökere a kánonjogban lelhető fel. Az évszázadok során jól érzékelhetően a legnagyobb problémát a súlyos eredménnyel járó véletlen (a casus) megítélése jelentette. Tény viszont, hogy miként korábban, úgy még ma is a gondatlanságot a szándékosságból vezetik le. A jogelméleti szakemberek mindmáig képtelenek a gondatlanság körében a cselekményért való felelősségre vonás alapjait nem a szándékosságtól való eltérésekben, hanem attól különállva, önállóan keresni.

— Megállapítható, hogy évszázadokon, sőt évezredekben keresztül állandó bizonytalanság uralkodott a gondatlanságnak a szándékosságtól való megkülönböztetése kritériumaiban.

— Az egyetlen — többé-kevésbé töretlen — tendencia: egyazon eredmény előidézése esetén a szándékosnál enyhébb büntetés kiszabása. Arra azonban csak az utóbbi száz évben figyeltek fel, hogy a gondatlan bűncselekményeknek általában egészen mások az elkövetői, mint a szándékosoknak; következképpen esetleg célszerű volna e cselekmények elkövetőihez és a cselekményhez jobban igazodó, a tettesekre nagyobb hatást kifejező szankciókat keresni.

— Az elsősorban a szándékos elkövetésre épülő büntető jogelmélet alig mutatott érdeklődést az elsősorban megtorló büntetések háttérbe szorításával egyidejűleg a nevelő jellegű intézkedések előtérbe helyezése iránt.

— A büntetések súlyosságának megítélésében — miként a szándékosok körében — dominált az eredmény szemlélet. Az erőteljes leegyszerűsítéssel tett büntetőjog és tettes-büntetőjog párban kifejezhető álláspontok között a kívánatos összhangot nem sikerült megteremteni. Mind a mai napig a következmény az elsődleges, sőt nyugodtan állítható: a csaknem kizárólagos szempont. Emellett legfeljebb az egyén előélete jön számításra. (Miként a szándékos bűncselekményeknél: a kiszabandó büntetés mértéke vonatkozásában). Ebből következően sokszor elmarad annak vizsgálata, hogy az adott egyén a konkrét szituációban, annak megteremtéséért mennyire felelős; akárcsak elvileg is választhatott volna-e más szituációt; a konkrét szituációban tehetett volna-e mást? Különösen áll ez a megállapítás azokra a területekre, ahol az egyén magatartását konkrét viselkedési szabályok írják elő. Ismétlődően találkozni olyan szemlélettel, amely a szabályok betarthatóságát és — a szabálykövetés esetén — a káros eredmény elkerülhetőségét vélelmezi. Eszerint a szabályszegés megállapítása együtt jár az ártatlanság vélelmének megszűnésével, s így a bűnösség vélelmzésével. Ezzel szemben kell a szabályt szegőnek bizonyítania, hogy a rendelkezések ott és akkor nem tarthatók be. Tehát a szabályt megszegő gyanúsítottaknak kell ártatlanságát bizonyítani. Ez pedig rendkívül nehéz,

hiszen a foglalkozási szabályok között mindig találni legalább egy olyat (az ún. „gumiparagrafust”), amit az egyén az eredmény előidézésével megszegett, s ami — e felfogás szerint — a gyanúsított bűnösségének aláta masztásául megfelelő.

7. Ez a rövid visszatekintés, a néhány kérdésfeltevés első megközelítésben teoretikusnak tűnik. Ennek cáfolatára álljon itt néhány kuta tény, adat, amelyek azt hivatottak igazolni, hogy a szankcionálás jelenlegi rendszere korántsem működik a kívánt hatásokkal.

Előljáróban rögzítem, hogy az egyén *norma- és értékrendszere* alapvetően befolyásolja a *felelősségtudatot*. A szankcionálás lényege éppen hogy ezt a norma- és értékrendszert befolyásolja a társadalmilag preferált irányba.

A *büntető eljárás* a legvalószínűbben akkor éri el a kívánt hatást, az egyén azonosul tetteinek „hivatalos” értékelésével, s a büntetés, illetve annak mértéke igazságosságával. A jövőre vonatkozó pozitív hatás annál inkább remélhető, minél inkább sikerül ebben a vonatkozásban is a társadalom által előnyben részesített felfogás legalább egy bűncselekmény után az egyéni véleménnyel közös nevezőre hozni.

E téren a gondatlan bűnözés körében folytatott kutatások a különböző bűncselekmény-típusokban igen eltérő tapasztalatokat nyújtottak. A nagyobb különbségek a teljes beismerés kategóriájában voltak a hatók: cselekménytípustól függően 20—75% között. E körben több alkalmazói gyakorlatot folytatókat talán érdeklő törvényszerűségeire is sor került:

— A teljes beismerés mértéke azokban a típusos cselekményekben a legmagasabb, ahol az elkövető és a sértett között baráti, rokoni, különleges szervezeti kapcsolat volt. Így általában magas volt a felelősséget elismerők aránya az élet- és testi épség elleni bűncselekményekben, valamint a vadászati balesetek tettesei között. Alacsony volt viszont az arány az élet és testi épség elleni cselekmények azon kategóriáiban (bántalmazás, szabálytalan kutyatartással összefüggő és közlekedési jellegű cselekmények), ahol a tettes és a sértett között semmiféle, negatív vagy élettől mentes, pusztá munkakapcsolat volt. A bántalmazással kapcsolatos cselekményeknél a tettes—sértett közötti kapcsolat specialitása is megfigyelhető: a cselekményben vétkeiséget be nem ismerők magas aránya a bűncselekmény kialakulásában: minden harmadik esetben a két fél haragos viszonyban volt egymással.

— Több kutatás felhívta a figyelmet arra is, hogy minél sokoldalúbb az események részleteire kiterjedőbb a büntető eljárás, annál adekvátabb az elkövető hozzáállása cselekményéhez.

— A kutatások azt is bebizonyították, hogy a büntető eljárás az előbb említett kivételektől eltekintve, az esetek többségében az elkövetőnek a cselekményéhez való hozzáállásában, saját felelőssége mértékének megítélésében semmiféle változást nem hozott. Az első meghallgatás és a bírósági eljárás során történő vélemény-nyilvánítás között nincs eltérés.

— A nők érzelmi viszonyulása cselekményükhöz lényegesen pozitívabb, mint a férfiaké. A túlnyomórészt nők által megvalósított bűncselekmények köréből kerültek ki a felelősséget teljesen magukra vállalók a legnagyobb arányban.

— A tettesi felelősségvállalás mértéke teljesen független a sértetti közrehatás tényétől.

— A közlekedés körében szerzett tapasztalatok még az előzőekben megismert eredményeket is tovább rontják. Arra figyelmeztetnek, hogy a hatóságok előtti állásfoglalás olykor nem egyéb tudatos szerepjátszásnál, az elvárt magatartás tanúsításánál. (Az ittasan balesetet okozó bűnösnek vallja — nem mintha annak is tartaná — magát, mert tudja, hogy a beismerés „jó pontot”, esetében esetleg néhány hónappal rövidebb szabadságvesztést jelent. Ettől függetlenül úgy véli: csak azért tartják őt és nem a partnert bűnösnek, mert vétett az italfogyasztási tilalom ellen.)

— Így a közlekedési balesetokozás körében került feltárássra, hogy minél teljes körűbb az okfeltárás — s benne elsődlegesen a sértett tényleges szerepének tisztázása és értékelése — annál inkább azonosul az egyén a hatósági intézkedéssel, s ismeri el az eljárás befejezése után bűnösségét a hatóság (a bíróság) által megállapított mértékkel megegyezően, sőt néha még annál fokozottabban is.

Összegzésül: e személyek jelentős részében a büntetéssel fenyegetés generál-, s a büntető eljárás speciálpreventív hatása egyaránt megkérdőjelezhető. Erre viszont a következő néhány sor némi magyarázatot ad.

IV.

8. Mielőtt a gondatlan bűnözés szankciórendszerével kapcsolatos álláspontomat kifejteném, célszerűnek látszik rövid kitérőt tenni a *jogkövetés néhány általános kérdése* felé. Ez azért tűnik indokoltnak, mert szakmai körökben időnként felülkerekedni látszik egy olyan nézet, amely igen szélösséges megnyilvánulásában a szankcionálást tartja a bűnmegelőzés kizárólagos eszközének; kevésbé torzult szemlélet formájában pedig a büntetést a megelőzés egyéb eszközei és intézményrendszere keretein belül ugyan, de kiemelt helyre rangsorolja. Közös ismérvük, hogy azt képzelik: a magatartás szabályozásánál a jog vezérlő szerepe elsődleges fontosságú.

A jogszociológia szakembereinek egybehangzó véleménye szerint az aktuális problémák megoldásában a jogi normák szerepe legalábbis másodrendű, ha ugyan a sok magatartást szabályozó elem között nem a sor végén foglalnak helyett. Általában *nem az elvont norma hat a viselkedésre*. Az ember nem elvont erkölcsi szabályokat, törvényi tényállásokat követ, hanem környezete elvárásait.³

A jogszociológusok általános felfogása szerint a *büntetéstől való félelem* a lakosság elenyésző részének magatartását irányítja.

Ehelyütt kell szólni annak az általános panasznak is egyik legfőbb indokáról, amely szerint a *jogkövetés egyre inkább lanyhul*. Ennek magyarázata, hogy a jog erkölcsi megalapozottsága és ebből eredő feltétlen helyeslésének csökkenése a jog tartalmi változásával is összefügg. Igen nagymértékben megnövekedett a technikai jellegű szabályok aránya, amelyek megítélésénél az erkölcsi elem jelenléte legalábbis kétes.⁴

Nem hagyható figyelmen kívül az a megállapítás sem, hogy egy adott szituációban való viselkedésnél rendszerint *nem a jognak megfelelő magatartás-szabályok ismerete a döntő*. A modell elsődlegesen mások cselekvése, azaz a szokás.⁵ Az nyilvánvaló, hogy minél inkább esik egybe a modell viselkedése a jogi elvárásokkal, annál inkább valószínű, hogy a modellt követő egyén magatartása is szabálykövető lesz.

9. Az előadottak alapján joggal kérdőjelezhető meg: a jelenlegi *büntetések* akárcsak elvileg is *alkalmasak lehetnek-e* a kitűzött célok elérésé-

re? Iránymutatásul szolgálhatnak a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság kongresszusának a gondatlan bűnözés tárgyában kifejtett főbb megállapításai.⁶

a) a gondatlan bűncselekmények megelőzését és csökkentését a bűnözés általános megelőzésének és csökkenésének részeként kell szemlélni.

b) Azokat a gondatlan bűncselekményeket, amelyek társadalmi szempontból komoly veszélyt jelentenek az egyéni és társadalmi érdekekre büntetőjogellenes cselekménynek kell minősíteni.

c) A gondatlan bűncselekmények szankcióit a differenciálásra és egyéniesítésre kell alapozni. Általában szabadságvesztéssel nem járó büntetéseket kell alkalmazni.

d) El lehet tekinteni a büntetéstől, ha helyette megfelelő társadalmi tételkedést vagy nevelést alkalmaznak.

Az imént idézett szempontok figyelembevétele néhány további gondolat kifejtésére ad alkalmat.

Ad b) Az AIDP elvi felfogását elfogadva, hazai viszonylatban ide vánkozik annak megkérdőjelezése, hogy indokolt-e a gondatlanság büntetőjogi értékelése a jelenlegi körben? Noha a társadalomra veszélyesség pontos tartalmi definiálásával a szocialista jog késik, annyi nyilvánvaló a veszélyt nem az egyszerű eredmény implikálja, hanem olyan tényezők, mint a cselekmény alapját képező magatartás elterjedtsége, kivédhetetlensége — hogy csupán néhányat említsek a legfontosabbak közül.

Ad c) Ezzel összefüggésben megállapítható: egyrészt — az eredmény domináns, és az azt létrehozó személy másodlagos szerepe mellett — elv érvényesül. Ugyanakkor egyre szükségesebbnek és halaszthatatlanabbnak látszik a deficitspecifikus intézkedések bevezetése. Ezzel kapcsolatban először is egyet kell érteni azzal az állásponttal, amely megkérdőjelezi a Btk. szabályozásának helyességét abban a vonatkozásban, hogy a tipikus intézkedések (járművezetéstől, foglalkozástól eltiltás) a büntetések körében kapnak helyet. Álláspontom teljes mértékben egyezik azzal a gondolattal, hogy olyan szankcióval kell reagálni, amely az elkövető egyéniségére és az elkövetett cselekményre figyelemmel a legtöbb kilátást nyújtja arra, hogy az egyént képessé teszi a bűncselekmény elkövetésétől való tartózkodásra.⁷ Amennyiben ezek az intézkedések a személyhez és a cselekményhez jól alkalmazkodnak, képesek lehetnek a meglévő tudáshiánnyal felszámolására.

Ad a) Az előzőekkel szerves egységet képez az itt felvetett alternatíva. Világosan meg kell mondanunk, hogy e területen lényeges lemaradásba vagyunk.

Hozzá kell tenni, hogy ezeket túlnyomórészt — legalábbis a gondatlanság legérzékenyebb területein — a társtudományok művelői már kidolgozták. Sőt rendelkezésre állnak a megvalósítás lehetséges modelljei. Ezek mindegyike szorosan kapcsolódik a pozitív befolyás egyre szélesebb körben elfogadottá váló pedagógiai elveihez. Amíg azonban itt nem sikerül gyakorlati döntések sorozatán keresztül előbbre jutni, addig — mivel a terület nem maradhat szabályozatlan, jogilag lefedetlen — a múlt, a tudomány jelenlegi ismeretei szerint meghaladott, nagyrészt konzervatívodik.

Az előzőekben tárgyalt problémák kapcsán felmerülhet a kérdés: a leirtakból — jogszabályi, tehát kodifikációs változtatás nélkül — milyen következtetésekre juthat a jelenleg hatályos jog alkalmazására hivatott szakember. Álláspontom szerint a tanulmányban körülírt aggályok — legálábbis részben — a hatályos jog keretei között is figyelembe vehetők.

Mind a bűnösség, mind a büntetés hatékonyságával összefüggésben felvázolt kétségek elősegíthetik, hogy a felelősség kérdése (még hozzá annak igenlő vagy tagadó megfogalmazásában) eredményesebben legyen vizsgálható. Ugyanez vonatkozik a felelősség mértékének megállapításánál szóba jövő szempontokra.

A megfogalmazott gondolatokkal szándékom éppen az volt, hogy a tettes és a tett társadalomra veszélyessége helyes megítéléséhez további adalékot nyújtsak. A kutatási tapasztalatok arra utalnak, hogy nemcsak a bűnösség, de annak mértéke tekintetében sem kerül mindenkor figyelembevételre számos, a társtudományok által feltárt törvényszerűség. Épp ezért úgy vélem, az előzőekben felvázolt összefüggések még inkább megalapozzák az enyhítő és a súlyosító körülmények körébe tartozó tényezők teljes körű begyűjtésének és értékelésének szükségességét.

Büntető eljárásnak felfogásom szerint mindent meg kell tennie azért, hogy a tettes — hibázása mértékének arányában — azonosulni tudjon a hivatalos jogalkalmazói felfogással. Ahhoz, hogy az egyén a jövőben a jogilag deklarált normák elvárásainak jobban eleget tudjon tenni, egyik feltétele, hogy a büntető eljárás során alkalma legyen tanulni. Jövőbeli viselkedésére vonatkozóan kapjon fogódzókat ahhoz, hogy a továbbiakban mit kell másképpen tennie a jogilag elítélt tett, annak következménye elmarádása érdekében. Világossá kell válnia számára, hogy a bűncselekmény megvalósulása feltételrendszerében melyek azok a tényezők, amelyekre befolyást tud és kell gyakorolnia. Ehhez pedig teljes körű, a megelőzésre és nem csak a bűnösség bizonyítására orientált tényállásfeltárássra van szükség.

A tényállás körültekintőbb kidolgozása, a rendszerben felismerhető szükségzerű összefüggések kimunkálása módot nyújthat arra is, hogy a jogalkalmazó — a szükségszerű, tipikus elemek kiemelése után — szignalizációs vagy ilyen jellegű kezdeményezéseket tegyen a bűncselekményhez vezető folyamatban szerepet játszó kedvezőtlen tényezők felszámolására.

Végére hagytam az általam talán legfontosabbnak tartott szempontot. A gondatlanság körében a joggyakorlat — noha nem látványosan, de annál intenzívebben — mindig is hatékonyan készítette elő a kodifikációs változásokat. Anélkül, hogy általános érvénnyel ennek helyességéről ezúttal állást foglalnék, utalok a közelmúltra. A joggyakorlat számúzte a közlekedés köréből az eredmény nélküli veszélyeztetés korábban kodifikált tényállását. Lényegében nem tett mást, mint — a valós jelenség számarányához képest véletlenszerű kivételektől eltekintve — nem vett tudomást e törvényi tényállás létéről. Ez a semmit sem tevés nagyban hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos idő elteltével a korábbi tényállás dekriminalizálásra kerüljön.

Ilyen példával a jelenleg is élő joggyakorlatból is előhozakodhatunk. A gondatlanság problematikájával foglalkozó szakember kénytelen felfigyelni arra, hogy — megint csak a kivételszámba menő esetektől eltekint-

ve — a jogalkalmazó már ma is a foglalkozás körében elkövetett veszélyes tetés törvényi tényállását a közlekedési balesetokozással azonos sémát ítéli meg. Egyes esetektől eltekintve sem a „sima” veszélyeztetést, sem csak könnyű sérüléssel járó eredményt nem tekinti oly mértékben társadalomra veszélyesnek, hogy a teljes bűnüldöző apparátust e cselekménye visszaszorítása érdekében beindítsa. Noha e nem kevés nagyon is gyakori latias megfontolásaival a magam részéről elvileg nem mindenben érte egyet, a következményt tekintve végül is a kutató saját elképzeléseire részbeni valóra váltását tapasztalja. E körben mindenképpen egybeesőnek érzi saját véleményét a jogalkalmazóéval legalábbis két kérdésben:

— A gondatlanság bizonyos körében a jelenleg hatályos jog által büntetni rendelt cselekmények egy részét tekintve a társadalomra veszélyesség mértékéről alkotott jogalkalmazói vélemény eltér a jogalkotó által vallott felfogástól.

— E körön belül nyilvánvalóan a jogalkalmazó sem bízik abban, hogy a tényleges büntetésnek olyan, akár speciál- akár generálpreventív ereje volna, amely a további, hasonló jellegű cselekményekre lényeges visszatartó hatást lenne képes gyakorolni.

Ma még alapvetően eltér a kutatói álláspont mind a jogalkotói, min a jogalkalmazói, de jórészt a közvéleményi felfogástól is az eredmény lyosságának megítélésében és általában a büntetőjogi szankció hatásosságában. E tanulmány a felvázolt szempontok, érvek hatására talán elősegíti a tradíciókhoz nagyban ragaszkodó szemlélet módosulását is.

Jegyzetek

1. Részletesen lásd a *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* 20., 1983-ba megjelenő számában.
2. Összegezését legutóbb lásd *Gödöny József: Antiszociális viselkedés. Im. Miltén Károly—Münnich Iván szerk.: Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarok réből. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1980. 117—127. old.*
3. *Sajó András: Jogkövetés és társadalmi magatartás. Akadémiai Kiadó, 76—77. old., 249. old.*
4. *Sajó im. 244. old.*
5. *Sajó im. 262. old.*
6. *Sátori Anna: XII. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus. Magyar Jog 1980. 80—85. old.*
7. *Nagy Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében. Kézirat. Szeged, 1981.*